

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Кафедра галузевої соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Місця пам'яті . Соціокультурний вимір колективноїпам'яті»

Галузь знань: 054 «Соціологія»

Освітня програма: «Соціологія»

Освітній ступінь: бакалавр

Кваліфікація: бакалавр соціології

Виконавець:

студентка 4 курсу, групи
Савицька Анастасія

Науковий керівник:

Тарабукін Ю.О.

Бакалаврська робота допущена до захисту
рішенням кафедри

Протокол № _____ від « ____ » _____ 2021 р.

Зав. кафедри _____

Київ 2021

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Зміст

Глосарій.....	4
Вступ.....	5
Розділ 1. Поняття соціальної пам'яті та простору.....	7
1.1. Історична пам'ять. Витоки та формування.....	7
1.2. Особливості дослідження та трактування колективної пам'яті.....	12
Висновки до першого розділу:	21
Розділ 2. Місто та місця пам'яті міста.....	22
2.1. Міський простір. Міфи міста та колективна пам'ять	22
2.2. місця пам'яті	26
Висновки до другого розділу	28
Розділ 3. Дослідження Майдану як місця пам'яті для сучасного студентства.....	29
3.1. Програма дослідження	29
3.2. Аналіз результатів дослідження	31
Висновки до третього розділу	34
Висновки.....	35
Список використаних джерел.....	37

Глосарій

Комунікативна пам'ять – пам'ять про взаємодію, що відбувається тут і зараз, є добре відомою членам групи чи суспільства. Не потребує пояснень та вивчення. Жива. Поки живуть свідки

Історична пам'ять – пам'ять про події, що відбулися певний період часу назад і які свідки вже не можуть детально описати. Чи й взагалі до свідків яких ми не маємо доступу та не контактували з ними (наприклад те, що відбулося кілька сторіч тому)

Соціальна пам'ять – пам'ять про міфи, легенди релігію та все те, що відбувалося дуже давно, та мають в собі досвід багатьох попередніх поколінь т предків.

Місце пам'яті – єдність фізичного та символічного, що з часом та за волею людей стало символічним елементом культурної спадщини

Вступ

Актуальність теми: В епоху постмодерного та інформаційного суспільства часто нам здається, що простір відходить на другий план, а події линути настільки швидко, що ми не встигаємо за ними слідкувати та запам'ятовувати, існує так багато подій, що маси запам'ятовують лише незначні.

Проте це твердження можна вважати частково хибним, адже існує таких феномен як колективна пам'ять, а точками її збереження виступають так звані «місця пам'яті»

Колективна пам'ять це не знання, не спогади, це їх особистий міраж. Ми не можемо знати чогось, що було задовго до нас, ми не можемо цього пам'ятати, але всі ті придбанні нашим досвідом знання, прочитання тої літератури чи банального спілкування з іншими індивідуумами з додаванням особистої пам'яті та інтуїції і формує собою колективну пам'ять.

Сама концепція колективної пам'яті залишила перед нами парадокс, який досі залишається невирішеним: група не може «запам'ятати» чи «пам'ятати», це може одна людина, один індивід. Але наразі колективна пам'ять сильно залежить від соціальних процесів - якщо всі соціальні шари будуть вилученими, нічого не залишиться. Щоб вивчити спогади людей про колективне минуле, треба вивчити їх як спогади самого колективу про його минуле. Натомість, все що нам потрібно пам'ятати задля підтримання колективної пам'яті це назви, імена та дати історичних подій, збирати їх у своїй свідомості у хронологічний ланцюг.

Всі соціальні уявлення про минуле формуються під впливом поширюваних у суспільстві ідей та уявлень, які впливають на характер образів соціальної реальності у свідомості індивідів.

Місця ж пам'яті є об'єктивно існуючими об'єктами. Проте в певному стають саме місцями пам'яті, набувши певного сенсу (коли на них відбулася

подія, що стала предметом колективного запам'ятовування) І саме тому нам потрібно їх вивчати

Наукова проблема: невідповідність наявних наукових знань з даної проблеми з тими знаннями які нам необхідно мати для кращого розуміння функціонування даного вища

Мета дослідження – описати місця пам'яті через призму соціокультурного виміру колективної пам'яті. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні **завдання:**

1. проаналізувати наукову літературу щодо трактування історичної пам'яті
2. виділити основні поняття, що використовуватимуться протягом роботи
3. проаналізувати наукову літературу щодо простору міста
4. описати явище місць пам'яті
5. Розробити інструментарій дослідження Майдану як місця пам'яті
6. провести власне міні-дослідження за розробленим інструментарієм

Об'єкт дослідження – місця пам'яті

Предмет дослідження - місця пам'яті у призмі соціокультурного виміру колективної пам'яті

Структура роботи складається з глосарія, вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальна кількість сторінок – 37.

Розділ 1. Поняття соціальної пам'яті та простору

1.1. Історична пам'ять. Витоки та формування

Сам термін «соціокультурний простір» може містити в собі багато різних трактувань, наданими різними дослідниками. Найближча до мене думка про це поняття належить французькому досліднику А. Молю. За його словами соціокультурний вимір – це це винятково та сфера, в якій поширюється і функціонує культурна інформація. [Моль 2007: 56] А. Моль розуміє його лише як простір комунікативного процесу, що обумовлює передавання знань з простору колективної культури в індивідуально-культурний простір.

Інформаційний вимір виступає основою для формування культурного простору, спрямованого на виробництво та розуміння інформації, як необхідного ресурсу формування середовища проживання людини і людської діяльності. Інакше кажучи, дана категорія виявляється формою, яка вміщує все різноманіття існуючих на сьогоднішній день підходів до опису та визначення сутності соціальних і культурних змін. Це надає нам можливість, наприклад, пам'ятати старі традиції та створювати нові.

Правомірність застосування зазначеного терміну вчених пояснюють ще й фактом неможливості дослідження соціальної реальності у відриві від культурного і навпаки. Так історично скалося, що люди з різних культур пізнають та розуміють загальні смисли, символи, створюючи таким чином сферу розуміння, що розкриває широкі можливості для особистісної самореалізації.

Також існує визначення соціального простору, яке пояснює нам що сам простір собою являє переоцінку колишніх цінностей, та можливість їх збереження разом з історичним досвідом.

Поняття ж «історична пам'ять» часто визначається в зарубіжній літературі як «соціальна пам'ять» і «колективна пам'ять». Незважаючи на часте використання цих термінів як синонімів, можна сказати, що їх зазвичай

використовують у різних дослідницьких дискурсах. Це тому, що явище історичної пам'яті досліджується в різних методологічних просторах та наукових сферах.

Соціальні психологи віддають перевагу концепції колективної пам'яті з урахуванням не лише властивості великих (наприклад, етнічних) груп, але й кожної групи, незалежно від їх розміру та критеріїв відбору. Соціологи часто використовують поняття «соціальна пам'ять», тобто як пам'ять про останні, безпосередньо спостережувані події, так і як пам'ять про історичне минуле. Представники соціокультурної антропології часто використовують термін «історична пам'ять» [Гаген 2012.].

Оскільки феномен історичної пам'яті виявився центральним базовим явищем у багатьох дисциплінах та міждисциплінарних сферах, дослідницькі питання пам'яті дуже різноманітні.

Важливість історичної пам'яті як чинника формування національної ідентичності яскраво виражається у визначенні нації як «спільноти пам'яті». Висловлення Ентоні Сміта також символічне: «Немає пам'яті - немає особистості. Немає особистості - немає нації».

З цієї точки зору, формування ідентичності є результатом розрізнення (або навіть опозиції) «ми-вони» і фіксує цю опозицію.

Дункан Белл зазначає, що значна частина літератури стосовно історичної пам'яті та політики пам'яті зосереджена на створенні, відтворенні та критиці національної ідентичності. Слід також додати, що іншими важливими цілями політики пам'яті (і, відповідно, важливими темами дослідницької літератури) є: підтримка (або руйнування) легітимності суспільно-політичних режимів, створення (або послаблення) образу ворога та групові конфлікти.

Ентоні Сміт також вважає, що етнічна, національна чи релігійна ідентичність ґрунтується на історичних міфах, які визначають, хто є членом

групи, які характеристики мають члени групи, а також хто і чому зазвичай вороги групи.

За словами Джеймса Пеннебакера, джерела конфлікту, забобонів, націоналізму та культурної ідентичності мають сильні колективні спогади, будь то справжні чи вигадані.

Вамік Волкан вважає, що «історична травма» (жахи минулого, що кидають тінь на майбутнє) та «історична слава» (міфи про славне майбутнє, які часто є реконструкцією славного минулого) є важливими факторами розвитку групової ідентичності. На думку дослідника, група культивує ідею травматичної події у своїй ідентичності, що призводить до відтворення історичної ворожнечі з покоління в покоління. «Історична травма» групи полягає у переживанні подій, що символізують глибокі системні загрози для групи, які викликають страх, безвихідь та віктимізацію членів групи.

Історична пам'ять має міцний зв'язок із груповою ідентичністю. На відміну від попередньої роботи, вони не використовують спостереження за великими соціальними системами для обґрунтування цього твердження, а експеримент для дослідження соціально-психологічних ефектів у мікрогрупах. Відмінності групової ідентичності можуть впливати на наявність історичних пам'яток. Експерименти з групою, в якій вироблена загальна ідентичність, показують, що випробовувані згадують менше випадків внутрішньогрупової агресії та ненависті, і в той же час більше «добрих справ» членів групи щодо інших членів. І навпаки, суб'єкти в групі, в яких загальна ідентичність виражена погано, пам'ятали більше конфліктних ситуацій та менше епізодів співпраці.

Дослідники трактували ці результати як підтвердження того, що соціальна ідентичність впливає на індивідуальний рівень, глибокі процеси пам'яті. Однак автори також згадують про інше тлумачення виявлених наслідків: можливо, що зміщення спогадів відбувається не через індивідуальні психологічні механізми, а через соціальні механізми, такі як колективна цензура негативних (для групової згуртованості) історій.

Однак ці пояснення відрізняються лише описом механізмів, але не описом кінцевого ефекту: люди зі спільною ідентичністю, як правило, мають спільні спогади про колективне минуле. Лілі Коул та Джуді Барсалу вважають, що і політичні лідери, і багато громадян зацікавлені в збереженні «простих оповідань», які виражають прихильність та позитивне ставлення до власної групи й сприяють груповій згуртованості, підкреслюючи сильні відмінності між власною та іншими групами. Такі оповідання дуже стійкі до історій, які демонструють іншу точку зору.

Особливі функції історичної пам'яті реалізуються в часи соціально-економічних та політичних криз. Системна криза - це завжди руйнування соціальних ролей. Позбавлена частини попередньої соціальності, людина звертається до пам'яті, щоб будувати нові ролі, нові образи суспільства. Таким чином, історична пам'ять відіграє роль ідеологічного та культурного багажу, який «розпаковується», коли людина втрачає свою щоденну соціальну оболонку [Гаген 2012.].

Аллан Мегілл стверджує, що люди повертаються в минуле з підвищеною інтенсивністю в кризові періоди. Річард Еванс вважає, що історичне минуле рідко здається таким необхідним і важливим, як у моменти раптового політичного переходу від однієї держави до іншої: «Посткомуністичні Східна Європа та Східна Азії, а також Південна Африка час перебування у стані політичного переходу сепроджувався переписуванням шкільних підручників з історії». Данкан Белл стверджує, що, коли ідентичність ставиться під сумнів, підривається чи, можливо, знищується, то історична пам'ять оновлюється та переробляється для захисту єдності та згуртованості та зміцнення самосвідомості та спільності.

Пам'ять можна використовувати для мобілізації суспільства (часто в умовах кризи, в конфліктній ситуації). Але для виконання цієї функції пам'ять повинна бути травматичною та / або прославляючою. Йохан Галтунг бачить підживлення «виборчих ідей» (ідеї про те, що ця група людей була вибрана

трансцендентальними силами з однією метою) в історичних травмах і міфах, що відображаються в історичній пам'яті і разом утворюють комплекс обраних колективним несвідомим травм та міфів.

«Цей комплекс складається з пам'яті важливих історичних подій, які відіграли вирішальну роль у формуванні ідентичності групи та виявленні моделей поведінки групи в конфліктних ситуаціях» [Гаген 2012.].

Ентоні Сміт стверджує, що, досліджуючи витоки, динаміку та структуру сучасних конфліктів (зокрема, вражаючих смертельних конфліктів між етнічними та іншими так званими групами ідентичності з кінця «холодної війни»), деякі дослідники приділяли особливу увагу та багато часу саме силі впливу історії у визначенні людського мислення, почуттів та мотивацій до дій.

З цього можна зробити висновок про те, що до поняття історичної пам'яті існує значна кількість підходів та трактувань. Та спільними для них є те що поняття «соціальна пам'ять» використовують у сенсі як пам'ять про останні, безпосередньо спостережувані події, так і як пам'ять про історичне минуле. Представники соціокультурної антропології часто використовують термін «історична пам'ять»

1.2. Особливості дослідження та трактування колективної пам'яті

Досліджуючи соціальну пам'ять досить важливо розуміти її особливості як явища, і труднощі та свою специфіку можуть виникати як при верифікації даного явища, так і при виборі теоретичного обґрунтування даного явища.

Раніше при дослідженні даного явища дуже часто використовувалася історична ретроспектива, що вимагав емпіричної верифікації нашого явища через роботу з різноманітними моделями та концепціями, тобто, сильну теоретичну базу, так і те, що соціальну пам'ять слід розглядати у контексті та враховувати різноманітні впливи навколишнього середовища, причинно-наслідкові зв'язки та логічні ланцюжки.

Взагалі, дослідження колективної пам'яті має непросту та досить довгу історію. Зародившись ще на протосоціологічному етапі феномен пам'яті досліджувався скоріше в індивідуальних контекстах щодо особливостей запам'ятовування та забування, що і змусило його на певний час перекочувати більшим чином у царину психологічних досліджень. Однак значно пізніше, на початку 20 сторіччя відбувається перехід до нових аспектів та методів дослідження пам'яті, що призводить до її демаркації, створюючи декілька основних традицій її вивчення : соціологічну, філософську та психологічну. Ми, звісно ж зосередимо свою увагу на першій.

Так, вперше ґрунтовно осмислено поняття колективної пам'яті відбулося за допомогою наробок такого науковця як Бергсон. Ві написав цілу працю, яку було присвячено описанню та осмисленню різноманітних форм пам'яті та виділено пам'ять-звичку й пам'ять-подію. Робота мала назву «Дві форми пам'яті»[А. Бергсон]

Автор веде мову про те, що пам'ять-звичка більше характерна для окремих індивідів і є тим. Що мають досліджувати психологи, оскільки досвід, що

переживає індивід накопичується і свідомо або не свідомо має вплив на дії індивіда в майбутньому.

Так, наприклад. Доторкнувшись до вогню індивід отримає термічний опік та в майбутньому не продовжуватиме використовувати подібну модель поведінки, оскільки це нестиме для нього негативні та руйнівні наслідки. Індивід не відтворюватиме цю лінію поведінки. Хоча цій події і притаманна можливість повторення.

На відміну від другого типу пам'яті, пам'яті – події. Вірогідність повторення цієї ситуації є значно нижчою, адже подія є унікальним моментом у певному моменті часу та простору, часто є досить незвичними та неповторюваними, бо містять певні культурні та соціальні контексти, унікальні чи для індивіда чи для суспільства загалом.

А тому ми можемо вести мову про те, що соціальний контекст визначається саме пам'яттю-подією. Часто такі події можуть бути ключовими у інтеграції особистості до певної спільноти, створення незримого зв'язку. Як елементу, що дозволяє зарахувати тих чи інших індивідів до групи «ми».

Продовжуючи дану логіку та підтримуючи ідею Бергсона Дюркгейм створює тезу про колективну свідомість, точніше про колективний її рівень, що формується не всередині спогадів та нейронних зв'язків і мисленневих процесів індивіда. А ззовні, через певні соціальні процеси, канали комунікації та засоби передачі інформації. Дюркгейм говорить про те, що ключовим фактором розвитку даної пам'яті є колективна взаємодія, на яку потім ця сама ж пам'ять і має вплив, і не незначний. [Е. Дюркгейм].

І саме ця теза стає ледь не визначною у подальшому вивченні пам'яті. Адже, якщо ми говоримо про колективну свідомість, що існує поза межами свідомості індивіда має існувати певний простір. Поле, де така пам'ять формується та зберігається, накопичується, тощо. Це поле і називають сучасні дослідники колективною пам'яттю.

Грунтуючись саме на таких твердженнях і створює свою відому працю відомий дослідник пам'яті, відомий соціолог Хальбвакс. Саме він вводить в науковий обіг поняття колективної пам'яті та намагається осмислити та описати межі між нею та індивідуальною пам'яттю. Ця задача певним чином не вирішена і досі. Адже з одного боку: що пам'ятає індивід про себе та на своєму досвіді – то і є індивідуальна пам'ять. А що стосується груп чи то історичних важливих масових подій – колективна. Але тут виникає ряд питань від того: як бути, коли індивід був учасником події, що збережеться у колективній пам'яті, до того, що все. Що ми знаємо та сприймаємо відбувається через одобрені та прийняті в суспільстві сигнали та символи. Ту ж саму мову, виходить, що ми розуміємо те, що відбувається навколо нас та сприймається як індивідуальне не могло б таким стати, якби ми не використовували надбання колективної пам'яті (мову, габітус, тощо)

Та повернемося до нашого дослідника. Він виділяє схожі до описаних вище межі свідомості. Говорячи про внутрішню (особистісну) та зовнішню (колективну) пам'яті. Колективна пам'ять виноситься за рамки свідомості індивіда і пояснює її існуванням соціальними рамками пам'яті. Данним поняттям автор називає всі ті слова, образи, ідеї, символи, що було коли-небудь створено групами, членами яких є індивід. Дослідник веде мову про те, що проходячи процес соціалізації індивід вбирає в себе ці рамки, і лише після цього може на повних правах стати членом спільноти розуміти оточуючих та бути самим тим, кого розуміють.

Роль же соціальної, колективної пам'яті в цьому всьому процесі полягає в тому, щоб в дуже схематичній та скорочені формі донести до нас суть світу, що є навколо, правила його функціонування та причину і наслідки появи саме таких правил. І вже отримавши певну картину світу індивід набуває змогу аналізувати, робити висновки та відчувати певні емоції. Отримувати враження від тих чи інших подій.

В цей період поняття соціальної пам'яті та історії досить часто вживаються як синонімічні. А то й тотожні, тому дослідникам доводиться їх розмежувати та пояснити це розмежування.

Одними з перших про це починають писати Нор та Ассман. Нор стверджує наступне : « “завжди проблематична й неповна реконструкція того, чого більше немає, та представляє собою критичний аналіз та дискурс. Пам'ять, на відміну від історії, – це “завжди актуальний феномен, зв'язок, що переживається із вічним сьогоднішнім» [П.Нор, с. 20].

Автор говорить про те. Що історія завжди тяжіє до істини та об'єктивного погляду на речі та події минулого, пам'ять же є неточною та досить емоційною. Суб'єктивно. Для історії важлива науковість та точність, для пам'яті ж – ні. Історія створена більш штучно. Пам'ять - щось живе.

Пам'ять є саме тим елементом. Що пов'язує індивідів між собою. Дає їм певну спільну належність, вона є власністю як кожного окремо так і усіх разом. Історією ж ніхто не володіє (звісно тут можна не погодитися з авторами та сказати, що «історію пишуть переможці», що буде досить влучним та вагомим запереченням. Проте зараз мова іде дещо про інше).

Повертаючись ж до пам'яті як засобу, що може виступати об'єднуючим для спільнот важливо зазначити про те, що в певний момент пам'яті надали часову модальність. Що було великим кроком у її дослідженнях. І вже відомий нам Хальбвакс каже, що важливо вивчати саме історичну пам'ять, бо вона є вижимкою тих історичних подій, що відбулися та з певних причин найбільше запам'яталися людству. І от саме ці причини і складають інтерес для нас як для дослідників.

Тобто, історична пам'ять це короткий та зрозумілий виклад подій, що відбулися у минулому в певній групі чи суспільстві. Щодо різниці між соціальною та історичною пам'яттю, то дуже яскраво цю різницю показує метафора Хальбвакса про те, що «історія з'являється тоді, коли гине традиція».

Тобто, історична пам'ять виникає тоді, коли подія перестає бути травмою для індивідів, забувається, стає формально, це може статися як з плином часу та змінною поколінь так і з втратою подією актуальності та ступенем її потрясіння для народу. Для прикладу, Друга світова війна є більшою травмою та довше перебуватиме у соціальній пам'яті, ніж. Наприклад. Революція Гідності на Майдані Незалежності. Тобто. Поки свідки певних подій живі та пам'ятають деталі подій, їх особливості та перебіг – пам'ять є «живою», як тільки свідки помирають чи не можуть здійснити детальний опис пам'ять переходить в розряд традицій та історичної.

Та повернемося до часової модальності, про яку веде мову у своїй роботі Ассман. Цей дослідник говорить про те, що існує два види пам'яті: культурна та комунікативна. Де для першої характерна традиційність та давність. Тобто, щось відбулося в минулому і доноситься до нас лише як відголосок. Традиція (свято, ритуальний танець, прикрашання ялинки на Новий рік, та про це дещо детальніше далі), причин появи якої ми не знаємо та і це зовсім не обов'язково, адже вона є формально оформленою та всім відомою. Наприклад. Колядки на Різдво. Носіями такої пам'яті часто можуть виступати або науковці-спеціалісти в цій галузі. Або індивіди, що ціленаправлено цим цікавляться, хоча знати про це може і значно більша кількість населення. Але от комунікативна пам'ять це про те, що є неформальним. Про досвід, о здобувається та передається тут і зараз. Час функціонування такої пам'яті коливається в періоді життя трьох-чотирьох поколінь, тобто 80-100 років. Це є дуже схожим на соціальну пам'ять за Хальбваксом.

Тобто, диференціація цих видів відбувається на основі часу. І на цій же основі вважаю доцільним виділити три види пам'яті

-історичну

-культурну

-комунікативну

Комунікативна – про взаємодію, що відбувається тут і зараз, є добре відомою членам групи чи суспільства. Не потребує пояснень та вивчення. Жива. Поки живуть свідки

Історичний – про події, що відбулися певний період часу назад і які свідки вже не можуть детально описати. Чи й взагалі до свідків яких ми не маємо доступу та не контактували з ними (наприклад те, що відбулося кілька сторіч тому)

Соціальна ж пам'ять – це про міфи, легенди релігію та все те. Що відбувалося дуже давно, та мають в собі досвід багатьох попередніх поколінь т предків.

Важливо розуміти, що так події відрізняються не лише давниною та часом, коли відбулися, але я тим. У якій формі та за допомогою яких засобів зберігається та передається інформація щодо них, та тим, хто цю інформацію здатен зрозуміти та передати далі.

Термін саме соціальної пам'яті вперше запроваджують радянські дослідники Ребане, Левада та Ребрін. Вони це роблять через те, що в пострадянському суспільстві поняття «колективний» носить певний відтінок соціалізму. І це звісно не «привид комунізму», що блукає по Європі, але слід свій все ж залишало. Тому від терміну «колективна» відмовилися, щоб не створювати асоціацій із трудовими колективами. Саме так виникли поняття колективної та соціальної пам'яті, що в нашій традиції є фактично тотожними. Зарубіжні автори говорять здебільшого про колективну пам'ять. Вітчизняні ж частіше застосовують поняття соціальної пам'яті.

І тепер розібравшись з термінологією повернемося безпосередньо до досліджень та трактувань пам'яті. Настає 20 сторіччя, а разом з ним з'являються і нові традиції в науці, основою яких є критика Дюркгеймівського підходу до трактування суспільної свідомості. Модерністи та постмодерністи ведуть мову про неможливість існування поза свідомістю. Бауман. Взагалі веде

мову про інтерсуб'єктивність пам'яті та те, що вона в принципі не може бути індивідуальною, бо вона в певному сенсі символічна. Але і колективною вона не є, бо не є чимось природним і не може існувати поза свідомістю. Дослідники ведуть мову про те, що пам'ять існує в предметах, але не поза ними. А тому люди і не можуть «володіти» певною пам'яттю, вони можуть лише обособлювати пам'ять тих, хто до цих колективів належить.

Тобто, теза Хольбвакса про соціальні рамки пам'яті конкретизується та тепер виглядає наступним чином «пам'яті суб'єктом є людина. Що завжди живе у певних рамках, які цю саму пам'ять і створюють та формують».

Говорячи ж про сучасні дослідження, то наразі існують і інші методи та напрями у інтерпретації та дослідження пам'яті.

Так, наприклад, російський дослідник Осипов веде мову про те, що «соціальна пам'ять» - це набір певних інститутів та засобів, що збирають та трансформують інформацію про сучасний світ та події в ретроспективну, для того, щоб зберегти її та передати наступним поколінням. Соціальні ж інститути і є тими самими рамками, про які вів мову Хальбвас. В цьому є певне зерно істини. Проте, як на мене, ту втрачається ціла низка особливостей пам'яті про те. Як вона відтворює досвід попередніх та минулих поколінь.

Також важливу роль в дослідженнях пам'яті має напрям, що зветься семіосферою. О. Фостачук визначає соціальну пам'ять як «сукупність наукових знань, ідей, концепцій і теорій, а також репрезентацій, що складаються стихійно, символів, знаків і знакових систем і значень, тобто семіосферу, в якій індивіди, соціальні групи і спільноти відтворюють свій рух у просторі та часі» [О.Фостачук, с. 5].

Тут, як на мене, найважливішим є те, що нарешті достатній рівень уваги приділено символам та знакам. Що описують минуле та дають нам можливість дізнатися про нього.

Інша ж дослідниця Веселкова говорить про пам'ять як про один із предметів вивчення такої галузевої соціології як «соціологія часу». Тобто, соціальна пам'ять є засобом дослідження минулого, що має точки зіткнення та прямий вплив на нашу сучасність. Це говорить про те, що ми не лише зберігаємо певні події в пам'яті, а й відтворюємо їх та маємо їх наслідки, а інколи і застосування отриманого досвіду на сучасні події та проблеми із якими стикається група, що має цю пам'ять.

Але якщо розглядати пам'ять з цієї точки зору, то знову виникає необхідність провести чітку межу між історичною та соціальною пам'яттями, бо тут виходить на перші місця те як індивід ідентифікує себе з певними подіями. А тому, щоб уникнути суперечок та плутанини українська дослідниця Середа вводить поняття «історичної ідентичності» [В. Середа], що на її думку є певною структурою зв'язків між тим як пояснюється минуле та внутрішньою пам'яттю особистості.

Що ж до соціальної пам'яті - то значний внесок у її розуміння та дослідження робить доробок дослідника Д.Олика, що пропонує ввести додаткові концепти, які пояснюють цю пам'ять операціонально:

Профіль - це про загальний контекст події, що відбувається чи відбувалася у минулому.

жанр, це те, що дає нам змогу інтерпретувати та оцінювати подію в майбутньому, крім того жанр є плинним конструктом, що може бути з часом змінений, переосмислений, а то і взагалі використаний в іншому полі чи контексті

поле пам'яті – місце, де створюється певний тип соціальної пам'яті. Що стосується конкретного періоду часу та події

засоби передачі можуть бути чотирьох видів афективний, естетично-експресивний, інструментально-когнітивний та політичноморальний [Райхель, с. 54].

Гарним прикладом ілюстрації полів пам'яті є дослідження двох соціологинь: Рождентвенської та Семенової, які аналізують поля пам'яті учасників війни в Афганістані. Вони досліджують, що учасниками розуміється як мирні, а що – як військові події, та наскільки пам'ять учасників відрізняється від загальної пам'яті.

Гарним ж прикладом профілю пам'яті може бути дослідження Вінока щодо того, яким є образ Жанни Д'Арк у колективній пам'яті населення Франції [М.Вінок], яка в залежності від періоду та ідеології. Що панувала в державі могла поставати та пропагуватися і як ворог народу та церкви, єретичка та безбожниця. І як героїня, жінка, що ще в середньовіччі несла феміністичні цінності, тощо.

Отже, підсумовуючи усе вище сказане хочеться сказати, що до дослідження соціально пам'яті існує величезна кількість підходів та інтерпретацій даного поняття. Та спільним для них усіх та тим поняттям. Що я застосовуватиму в своїй роботі є наступне: Соціальна пам'ять – це певний набір соціокультурних інститутів, засобів передачі інформації та її зберігання, тощо, що допомагають нам збирати та зберігати інформацію про теперішні та минулі події, для того, що ми мали змогу зберігати та передавати ці знання наступним поколінням. Вважаю доцільним обрати саме таке поняття. Оскільки в ньому одночасно враховані як функціональні так і структурні особливості колективної пам'яті

Висновки до першого розділу:

Отже, було здійснено аналіз наукової літератури та огляд підходів до визначення поняття колективної пам'яті: дослідження та мова про колективну пам'ять почалися ще у протосоціологічний період, проте розмаху та наукового обґрунтування та статусу набули лише у 20 сторіччі. Спочатку пам'ять вивчали виключно психологи, вважаючи її індивідуальним конструктом, та потім долучилися і інші соціальні науки. Саме з приходом у соціальні науки і з'явилися перші коректні визначення, які надалі будуть використовуватися у дані роботі:

Комунікативна пам'ять – пам'ять про взаємодію, що відбувається тут і зараз, є добре відомою членам групи чи суспільства. Не потребує пояснень та вивчення. Жива. Поки живуть свідки

Історична пам'ять – пам'ять про події, що відбулися певний період часу назад і які свідки вже не можуть детально описати. Чи й взагалі до свідків яких ми не маємо доступу та не контактували з ними (наприклад те, що відбулося кілька сторіч тому)

Соціальна пам'ять – пам'ять про міфи, легенди релігію та все те, що відбувалося дуже давно, та мають в собі досвід багатьох попередніх поколінь т предків.

Розділ 2. Місто та місця пам'яті міста

2.1. Міський простір. Міфи міста та колективна пам'ять

I. Свирида міста і різного роду культурні інститути вважає окремими точками згущення культурної енергії. Такі локуси, що випромінюють культурну енергію, функціонують в матеріалізованому, фізичному соціальному просторі, визначають вектори культурної орієнтації [Свирида 1992 : 7].

Взагалі ж місто і міський простір є приватним розподілом загального соціокультурного простору. Згідно М. М. Самчуку, загальний соціокультурний простір можна розуміти як систему, відмітними ознаками якої є: універсальність, висока впорядкованість, ієрархічність, організаційно-інформаційна взаємопов'язаність паралельно на декількох змістовно-сміслових і семіотичних рівнях одночасно [Самчук 2012]. Стосовно до простору міста системний підхід дає можливість розглядати його як систему інформаційно-комунікативних підстав соціальної діяльності, втілених в різноманітних знаково-символічних продуктах соціокультурної практики, локалізованих в певних територіальних межах. Місто служить «місцем», зв'язок з яким лежить в основі соціокультурної ідентичності, «в якій зафіксована колективна пам'ять людей, символічні архетипи і системи світоглядних образів» [Самчук 2012.].

Ми живемо у сучасному світі і часто навіть не задумуємось про те, яка велика кількість елементів та речей, що нас оточують насправді є міфами, які впливають на наше життя, та багато у чому формують наше світосприйняття та світогляд. Ми вже не згадаємо і не дізнаємося, чому у той чи інший предмет було закладено певний і саме такий сенс, просто так історично склалося і ми повинні це приймати.

Думки дослідників та теоретиків «міфу» дуже різняться з цього приводу, так, наприклад, Барт, вважає, що за допомогою міфів людьми можна дуже добре маніпулювати та нав'язувати свою точку зору, просуваючи через певні форми, певні, потрібні їй концепти, Еладе, ж навпаки, вважає, що міфи є просто

відображенням реальності і абсолютно не несуть у собі ніякої загрози чи то, негативних наслідків. Я особисто більше схильна до другої точки зору, однак, як на мене, обидва автори у чомусь мають рацію. Та, як би там не було, міфи нас оточують усюди, і щодня ми маємо з ними справу

Так, наприклад, міфи міста. Чи задумувались ви коли-небудь над тим, яка історія у тієї вулиці, якою ви щодня добираєтесь до місця роботи чи то навчання? Чи, яка історія будинку, у якому ви живете, і чи завжди він був просто будівлею для мешкання осіб? Думаю, дуже рідко, а дарма. Тому що, іноді певна річ може наповнитися певним сенсом лише через те, що просто опинилась у потрібний час у потрібному місці.

Говорячи в контексті України гарним прикладом може слугувати головна ялинка країни, яка тоді ще знаходилась на Хрещатику та аніматорів у костюмах Діда Мороза, які за гроші роблять фото із людьми.

Щодо першого, то, небагато, хто знає, але традиція прикрашати ялинку піла ще з часів Київської Русі. І Новий Рік, як бачимо є зовсім не християнським святом, яким його можуть вважати його деякі люди, прирівнюючи до католицького різдва. Так от до чого я веду, спочатку ялинки наряджали органами та святкували Новий Рік весною, однак, згодом спогади про це, так сказати, «канули в Лету», а залишилася лише форма. Тобто, історична пам'ять зберегла основні елементи процесу та втратила його суть і таке досить часто може відбуватися в трактуванні різноманітних моделей

Тут то ми і переходимо у другу семіотичну систему за Бартом, коли ми вже не знаємо звідки усе пішло, та і нам це не цікаво, просто ми вкладаємо сюди вже новий концепт і створюємо цим самим міф. Взагалі, дивлячись на ці забраження, мені на думку спадає одразу коло 10 міфів міста, які вони дуже чітко та яскраво зображують, але якщо добре подумати, то можна хнайти і більше, однак я спробую виділити найбільш яскраві з них та описати саме їх.

Другий міф міста та приклад колективної пов'язаний з ялинкою – її величина та грандіозність, вона починає потроху втрачати те значення вісника Нового Року та свята і стала атрибутом та символом нашого міста, а також

туристичним об'єктом, до якого з'їжджалися люди з усієї України, щоб подивитись на неї та сфотографуватися, тобто, вона стає ще і фотозоною.

Говорячи про фотозону нам якраз добре підходить друге зображення. Де ми чітко бачимо як символи Нового Року перетворюються на спосіб розваги туристів та наповнюються комерційним сенсом і використовуються для заробляння грошей. Знову друга семіотична система за Бартом, де вкладається новий концепт і створюється міф. Всі розуміють, що перед ними не справжній Дід Мороз, бо його не існує, і всі розуміють, що це просто аніматори у костюмах, які заробляють гроші, але все одно всі приходять і фотографуються.

Також не можна не сказати хоч декілька слів про місце, де все це відбувалось – Майдан Незалежності, мабуть, одне з найбільш насичених смислами і концептами та міфами місце у Києві. Адже воно одночасно асоціюється у людей і з Києвом, і з центром міста, і з туристичною зоною, а після подій «Революції Гідності» ще й з місцем революції, спроби змін, початку бойових дій, є місцем поклоніння загиблим і тд. І, на мою думку, йому предстоить ще не раз стати місцем історичних подій та наповнитися новими смислами та міфами.

Специфіка і характер комунікативних процесів, кількісні і якісні відмінності, взаємозв'язок всіх соціальних і культурних елементів визначають самотність соціокультурного простору кожного конкретного міста. Чи не торкаючись всього різноманіття підходів до аналізу структури міста, хочеться зосередити увагу на виділенні в структурі міського простору ряду соціокультурних інститутів, особливості наповнення і функціонування яких дозволяють виявити найбільш характерні риси соціокультури міста. Серед таких інститутів найбільшу значимість представляють:

1. Заклади освіти. Кількість вищих навчальних закладів, їх спеціалізація, інтенсивність і спрямованість науково-дослідної діяльності впливають на сприйняття міста.

2. ЗМІ. Телевізійні канали, міська періодика, специфіка подачі матеріалів, унікальність мови відображають міську самотність.

3. Заклади культури та мистецтва. Концентрація і інтенсивність театральної, музичної, музейного життя міста, гастрольна діяльність, активність міського населення в художньо-культурному житті дозволяють судити про міську культуру.

4. Культурно-дозвільні установи. Саме тут локалізується місцева специфіка, так як акцент завжди робиться на збереженні місцевих традицій, а тематика дозвільної діяльності дає уявлення про інтереси городян.

5. Центри народної культури. Національні музейні комплекси, музеї народної творчості, національні театри, народні колективи найбільш яскраво відображають місцеву своєрідність.

6. Інтернет. «Глобальна мережа» дозволяє включити міську культурну специфіку в простір регіональної культури, в загальний соціокультурний вимір.

Отже, соціокультурний вимір - це не просто фізичний, реальний вимір. Це просторове середовище, яке створює людина - свого роду фізичне і ментальне вираження організації простору людиною. Саме людина, її соціальні зв'язки утворюють соціокультурний вимір як специфічну просторово-часову цілісність. Через комунікативне середовище людина формує і соціокультурний вимір. Тут значимо все: і етнічна приналежність, і рівень освіти, і вік і характер діяльності і т.д.

Таким чином, смислове наповнення розглянутого поняття безпосередньо залежить від соціальних і культурних особливостей, що реалізуються на певній території. Відповідно, філософський, культурологічний аналіз соціокультурного виміру та виявлення його основних системних характеристик неможливий без звернення до його локальних проявів.

2.2. місця пам'яті

На цій ноті ми плавно переходимо і до самого поняття місць пам'яті. Під ними зазвичай розуміються місця, що є важливими для певних суспільств. Покоління, тощо та не суть у собі певний сенс для великих груп людей. Сенс. Що зазвичай пов'язаний із певними, емоційно важливими подіями

Із зазначеного вище ми можемо бачити наскільки складним конструктом є колективна пам'ять та наскільки важливим є поняття міфук міста у конструювання нашого його сприйняття.

Важливо також розуміти те, що міфи – це не є щось абстрактне і далеке від нас, навпаки, досить важко віднайти у своєму повсякденному житті хоча б одну річ, яка б в тому чи іншому сенсі не була певним міфом або одним із символів, що його створюють. Так як ми вже почали говорити про наше повсякденне життя, то де ж проходить значна його частина, як не у місті? Місто можна порівняти із книгою по міфології, адже кожна його будівля, вулиця, дорога, дерево і тд мають певну історію та символічне значення, виступаючи наглядним прикладом того чи іншого міського міфу(-ів), або ж містять у собі натяки, що допомагають нам цей самий міф ідентифікувати.

Останнім часом, все частіше ми можемо бачити старовинні будівлі у стилях готики, класицизму, тощо (перераховую стилі через кому, тому що тут важливим є не сам стиль зі своїми, притаманими лише йому особливостями, а просто факт його наявності як індикатору того, що ця будівля є досить старою, має певну історію та могла б виступати або виступає в ролі історичної пам'ятки), на яких з'являються сучасні технології та урбан-елементи: вивіски, супутникові тарілки, прапори, кодиціонери, тощо, що не мають ніякої історичної ваги, культурного сенсу (якщо говорити про культуру в межах підходу «культура проти цивілізації»), тощо.

Так, будівля, що до цього була просто індикатором певного стилю та належності до тієї чи іншої історичної епохи, наповнюється новим сенсом:

виступає у ролі звичайного жилого будинку, або ж як офіс/відділення/точка продажів продукції певної ТНК (транснаціональної корпорації), тощо.

Тобто, витвір архітектури, як такий, перестає бути просто витвором архітектури, втрачає своє попереднє значення і закладений у нього смисл, та трансформуючись, починає відображати інший міф, цим самим переходячи у другу семіотичну систему за Бартом. Вже не важливо, що і чому малось на увазі при побудові будівлі, залишається лише форма, яку ми наповнюємо новим, вигідним для нас концептом.

Повертаючись до Барта, за першою його семіотичною системою позначником є будівля, а позначуваним – те, що вона виступає місцем для поклоніння та релігійних практик, з чого і маємо цю церкву як певний знак.

Однак, з часом, на перший план виходять зовсім інші способи її застосування, і, вона постає перед нами у іншому світлі, а саме як архітектурна пам'ятка та популярне туристичне місце.

Крім того, вона стала одним із символів того міфу, що Київ є містом з великою кількістю старих церков та історичних пам'яток. Він передається від людей до людей не лише на побутовому рівні, а й за допомогою використання різноманітних листівок; політичних реклам, де на її фоні депутати вітають нас із Різдвом чи то Великоднем, апелюючи до традиційних християнських цінностей; використання даної будівлі у кінематографі як атрибуту та символа міста Києва, тощо.

Тобто, з часом одні і ті самі речі можуть виступати різними символами і служити індикаторами абсолютно не пов'язаних, а інколи і протилежних за змістом міфів міста, транслуючи ті нові й нові сенси, які у них закладають люди, і які їх же видозмінюють.

Що ще раз підтверджує те, що не тільки міф може формувати наше світосприйяття і бути зарядом для маніпуляцій над суспільством, а й ми самі здатні видозмінювати міфи та наділяти речі новими сенсами, що є актуальними

для нашого часу, тим самим створюючи нові символи, а тому, і культуру загалом. Адже вона, по суті, є лиш транслятором того, яким насправді є дане суспільство та процесів, що у ньому відбуваються.

Висновки до другого розділу

Тобто, з часом одні і ті самі речі можуть виступати різними символами і служити індикаторами абсолютно не пов'язаних, а інколи і протилежних за змістом міфів міста, транслюючи ті нові й нові сенси, які у них закладають люди, і які їх же видозмінюють. Для нашого дослідження це корисно, оскільки даний розділ дав нам змогу окреслити особливості міського простору та місць пам'яті, що дозволить розробити групування та типологізацію в емпіричній частині. Також, на основі вищезазначеного хочеться зробити висновок про необхідність дослідження таких місць та сенсів.

Розділ 3. Дослідження Майдану як місця пам'яті для сучасного студентства

3.1. Програма дослідження.

Актуальність: З часом одні і ті самі речі можуть виступати різними символами і служити індикаторами абсолютно не пов'язаних, а інколи і протилежних за змістом міфів міста, транслюючи ті нові й нові сенси, які у них закладають люди, і які їх же видозмінюють. Майдан Незалежності, який є головною площею країни, місцем проведення революції гідності, а також може мати абсолютно різні асоціації під собою. А тому метою мого дослідження є виявити, яким саме типом місця пам'яті є майдан незалежності для студентства факультету соціології КНУ та виявити, які саме чинники на це впливають.

Об'єкт: Місця пам'яті

Предмет: Майдан Незалежності як місце пам'яті сучасного студентства

Мета: Проаналізувати Майдан Незалежності як місце пам'яті сучасного студентства

Завдання:

1. Розробити основні гіпотези дослідження
2. Провести процедуру когнітивного мапування
3. Провести індуктивний аналіз отриманих зображень

Гіпотези:

1. Гіпотеза-основа: Соціально-демографічні характеристики респондентів впливають на сприйняття ними Майдану Незалежності як місця пам'яті

- Гіпотеза-наслідок: Хлопці більш схильні сприймати майдан як місце пам'яті
- Гіпотеза-наслідок: студенти, що приїхали з інших міст більш схильні сприймати Майдан Незалежності, як місце пам'яті

- Гіпотеза-наслідок: Студенти старших курсів менш схильні сприймати Майдан Незалежності як місце пам'яті
2. Гіпотеза: дівчата схильні до більш чітко та детального промальовування елементів простору Майдану
 3. Гіпотеза: Для більшості студентів Майдан є місцем пам'яті.

Обґрунтування методу збору даних та вибірки:

Для аналізу мною було обрано метод саме когнітивного мапування, оскільки останніми роками проєктивні методики показують все більше охоплення та результативність у сферах, що пов'язані з установками та поглядами індивідів. Адже ця методика дає змогу не лише опитати те, що на думці в респондента, а й побачити його підсвідомі уявлення, про які він може навіть не згадати в ході опитування. З іншого ж боку, проведення подібних досліджень дає змогу не заганяти респондента в рамки та зобразити саме, що дійсно спадає йому на думку.

До вибірки дослідження увійшло 20 студентів, 10 з яких були киянами, а 10 - не киянами, по 10 хлопців та дівчат різних років навчання. Вибірку було сформовано саме таким чином, щоб з одного боку дати можливість потрапити різним групам респондентів до неї, а з іншої – опитати саме ті групи, що допоможуть перевірити нашу гіпотези.

3.2. Аналіз результатів дослідження.

Респондентам було роздано аркуші паперу та олівці і озвучено завдання «намалюйте, будь-ласка, Майдан Незалежності», без додаткових пояснень та вказівок. Також було записано стать, місце походження респондента (Київ, не Київ) та вік на куті аркуша. Після чого малюнки було зібрано та проаналізовано.

За результатами аналізу малюнків можна зробити певні висновки, так, наприклад, було підтверджено гіпотезу про вплив місця первинної соціалізації на те, яким чином студент зображував майдан (див. рис 1.)

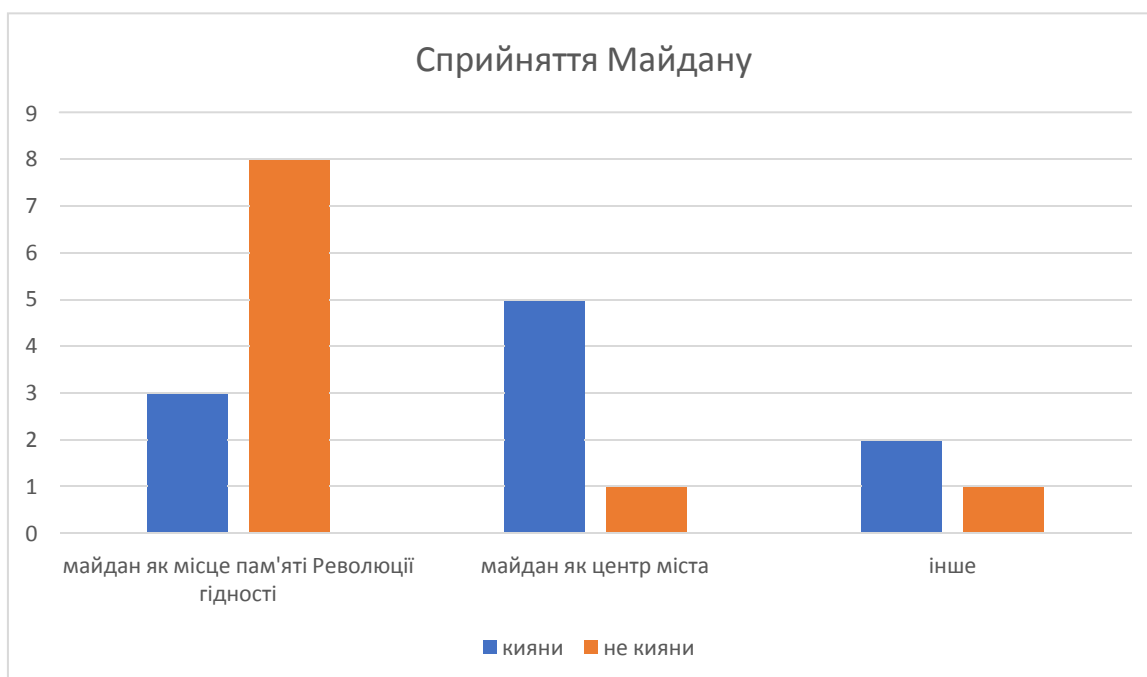

Рис.1. Сприйняття майдану як місця пам'яті респондентами

Також важливо відзначити, що більшість респондентів зображали на своїх малюнках певні елементи, що асоціюються саме з центром міста та саме з майданом, і ось тут вже жодний з розподілів не відіграв ролі (див. рис 2)

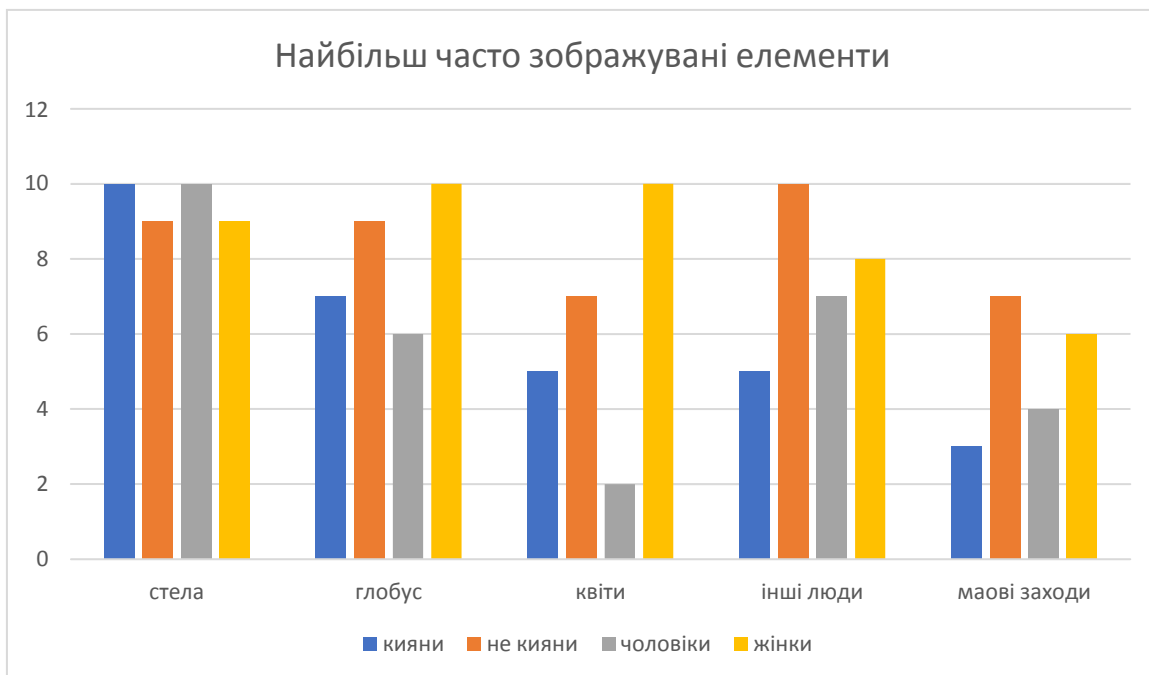

Рис.2. Найбільш часто зображувані елементи

Як бачимо, крім стійкої асоціації з Майданом незалежності як місцем пам'яті у не киян, для всіх респондентів також характерним є зображення «Стелли», пам'ятного знаку, що найбільше асоціюється із майданом незалежності. Також цікавим є те, що більшість респондентів зобразили торговельний центр «Глобус», що не стільки свідчить про споживацькі уподобання та практики сучасного студентства, скільки про те, що саме ці два об'єкти найчастіше слугують орієнтирами, особливо для студентів, що давно проживають у місті.

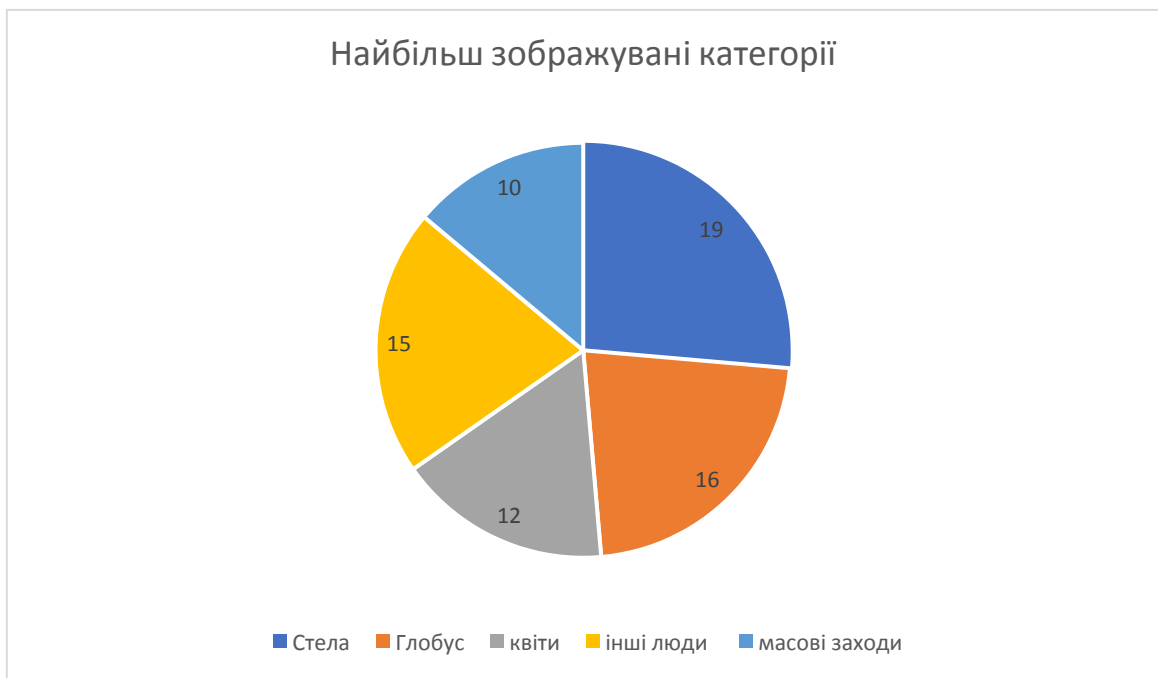

Рис. 3. Найбільш зображувані категорії

Також важливо відзначити, що 7 із 20 респондентів зробили декілька малюнків Майдану, зобразивши його «до» та «після» або «під час» та «після» Революції Гідності, що дає нам можливість вести мову про те, що дана подія все ж відклалася у свідомості студентів, не зважаючи навіть на те, що під час самої революції вони були ще учнями середньої школи.

Також цікавим стало те, що у більшості респондентів Майдан Незалежності асоціювався з місцем збору та прогулянок, фланерства в цьому ключі ми можемо говорити про Майдан як місце пам'яті, але не травматичної, а соціальної, площа стає певним місцем переходу, асоціюється у студентів із етапом переходу до самостійного життя

Висновки до третього розділу

Було проведено міні-дослідження із застосуванням методу когнітивного мапування серед студентів КНУ, і за результатами аналізу малюнків було частково підтверджено гіпотезу про вплив соціально-демографічних характеристик на сприйняття індивідами Майдану як травматичного місця пам'яті. Вік та стать виявилися не важливими, а от місце соціалізації – так. Студенти із інших міст схильні асоціювати Майдан саме із подіями Революції гідності, причиною цього може бути те, що студенти сприймали інформацію про Майдан Незалежності протягом років здебільшого із різноманітних ЗМІ, здебільшого в контексті подій Революції гідності.

Крім того, було виявлено, що для багатьох респондентів Майдан Незалежності є певним символом переходу до дорослого життя.

Також було підтверджено гіпотезу про те, що дівчата більш схильні промальовувати та помічати дрібні деталі, а хлопці більш схильні до схематичного зображення різних елементів (проте детально промальовували зброю).

Отже, ми можемо на конкретному прикладі бачити, як певна подія стає наглядним прикладом формування колективної пам'яті, що буде транслюватися як між членами суспільства, так і у історичних джерелах

Висновки

Отже, було здійснено аналіз наукової літератури та огляд підходів до визначення поняття колективної пам'яті: дослідження та мова про колективну пам'ять почалися ще у протосоціологічний період, проте розмаху та наукового обґрунтування та статусу набули лише у 20 сторіччі. Спочатку пам'ять вивчали виключно психологи, вважаючи її індивідуальним конструктом, та потім долучилися і інші соціальні науки. Саме з приходом у соціальні науки і з'явилися перші коректні визначення, які надалі будуть використовуватися у даній роботі:

Комунікативна пам'ять – пам'ять про взаємодію, що відбувається тут і зараз, є добре відомою членам групи чи суспільства. Не потребує пояснень та вивчення. Жива. Поки живуть свідки

Історична пам'ять – пам'ять про події, що відбулися певний період часу назад і які свідки вже не можуть детально описати. Чи й взагалі до свідків яких ми не маємо доступу та не контактували з ними (наприклад те, що відбулося кілька сторіч тому)

Соціальна пам'ять – пам'ять про міфи, легенди релігію та все те, що відбувалося дуже давно, та мають в собі досвід багатьох попередніх поколінь т предків.

За результатами другого розділу ми прийшли до висновку, що з часом одні і ті самі речі можуть виступати різними символами і служити індикаторами абсолютно не пов'язаних, а інколи і протилежних за змістом міфів міста, транслюючи ті нові й нові сенси, які у них закладають люди, і які їх же видозмінюють. Для нашого дослідження це корисно, оскільки даний розділ дав нам змогу окреслити особливості міського простору та місць пам'яті, що дозволить розробити групування та типологізацію в емпіричній частині. Також, на основі вищезазначеного хочеться зробити висновок про необхідність дослідження таких місць та сенсів.

Також було проведено міні-дослідження із застосуванням методу когнітивного мапування серед студентів КНУ, і за результатами аналізу малюнків було частково підтверджено гіпотезу про вплив соціально-демографічних характеристик на сприйняття індивідами Майдану як травматичного місця пам'яті. Вік та стать виявилися не важливими, а от місце соціалізації – так. Студенти із інших міст схильні асоціювати Майдан саме із подіями Революції гідності, причиною цього може бути те, що студенти сприймали інформацію про Майдан Незалежності протягом років здебільшого із різноманітних ЗМІ, здебільшого в контексті подій Революції гідності. Такі результати відкривають широке поле для майбутніх досліджень, особливо у пошуку причин формування в уяві студентства Майдану та інших місць як місць пам'яті

Список використаних джерел:

1. Марцинковская Т. Д. История психологии : учеб. пособие для студ. вузов / Т. Д. Марцинковская. – 4-е изд. – М. : Академия, 2004. – 544 с.
2. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению и специальностям психологии / Д. А. Леонтьев. – 3-е изд., доп. – М. : Смысл, 2007. – 512 с. – (Фундаментальная психология).
3. Бергсон А. Две формы памяти / А. Бергсон // Хрестоматия по общей психологии : Психология памяти. – М., 1979. – С. 61–75.
4. Дюркгейм Э. Социология : её предмет, метод, предназначение / Эмиль Дюркгейм ; [пер. с фр.]. – М. : Канон, 1995. – 352 с.
5. М. А. Кулик Соціальна пам'ять: підходи та традиції визначення ISSN 2078-144X. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2013. Випуск 7. С. 39–48 Visnyk of the Lviv University. Series Sociology. 2013. Issue 7. P. 39–48
6. Halbwachs M. La mémoire collective : Ouvrage posthume publié / Maurice Halbwachs. – Paris : Presses Universitaires de France, 1950. – 170 p.
7. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / пер. с фр. и вступ. статья С. И. Зенкина. – М. : Новое издательство, 2007. – 348 с.